

УДК 336.27

Терещенко В.Л.
*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, бухгалтерського обліку й аудиту
філії «Кременчуцький інститут ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»*

Терещенко В.В.
*аспірант
Кременчуцького національного університету імені М. Остроградського*

ПРОБЛЕМА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ В УКРАЇНІ

PROBLEM IN MANAGEMENT OF STATE DEBT OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Управління та обслуговування державного боргу є одним із пріоритетних завдань фінансової політики держави. У статті вивчено економічну природу державного боргу; виявлено основні тенденції його формування; надано пропозиції щодо управління державним боргом в Україні.

Ключові слова: державний борг, економічна політика, управління, бюджет.

АННОТАЦИЯ

Управление и обслуживание государственного долга является одним из приоритетных заданий финансовой политики страны. В статье изучена экономическая природа государственного долга; выявлены основные тенденции его формирования; наданы предложения по управлению государственным долгом в Украине.

Ключевые слова: государственный долг, экономическая политика, управление, бюджет.

ANNOTATION

Management and maintenance of state debt is one of the priorities of financial policy in country. The article investigates the economic nature of public debt; the main tendencies of its formation, providing proposals for debt management in Ukraine.

Key words: public debt, economic policy, management, budget.

Постановка проблеми. Значні обсяги внутрішніх і зовнішніх запозичень в Україні, а також зростання витрат на їх обслуговування об'єктивно зумовлюють необхідність вирішення проблеми ефективного управління державним боргом країни з огляду на те, що в сучасних економічних умовах він все більше набуває характеру фінансової та соціально-політичної проблеми і прямо пов'язаний з національною безпекою держави.

Дослідження методологічних і науково-практичних питань щодо управління державним боргом в Україні і досі залишаються актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як у нашій країні, так і за кордоном багато навчально-методичних і наукових праць присвячено вивченню суті державного боргу, його структури, можливості оптимізації, впливу на національну економіку. Вчені розглядають динаміку державного боргу [1]; вивчають передумови державної заборгованості та її наслідки [2–4]; пропонують методики його аналізу [5]; дають поради щодо оптимізації та ефективного використання [6–8]. Питання щодо обслугову-

вання державного боргу є важливими в контексті тих економічних труднощів, які впродовж останніх років переживає Україна, тому є предметом розгляду і в навчальній літературі. Так, зокрема, Г. Асадчий [1] вивчає динаміку державного боргу; В. Лісовенко [2], О. Рожко [3], С. Юрій [4] розглядають передумови та наслідки державної заборгованості; Р. Василюшин [5] пропонує методику аналізу державного боргу; Т. Бондарчук [6], Т. Вахненко [7], О. Кириченко та В. Кудрицький [8] дають поради щодо оптимізації та ефективного використання запозичень. Однак попри значні наукові напрацювання у вивченні проблеми державного боргу аналіз останніх публікацій переконливо свідчить про необхідність та актуальність подальших досліджень.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча проблема ефективного управління державним боргом країни є предметом наукового дослідження багатьох вчених (як теоретиків, так і практиків), в Україні подальшого розгляду потребують питання щодо розуміння сутності державного боргу, його розподілу на зовнішній і внутрішній; потребує вивчення процес формування державного боргу; актуальними є питання щодо визначення його розміру та оптимізації.

Метою статті є вивчення економічної природи державного боргу та його структури; виявлення основних тенденцій і специфічних особливостей його формування; надання рекомендацій щодо управління державним боргом в Україні. Теоретичну та методологічну основу дослідження становлять праці вітчизняних і закордонних фахівців; нормативно-правові акти; статистичні та аналітичні дані.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній фінансовій науці за часів розвитку адміністративно-командної системи управління національною економікою поняття «державний борг» трактувалося як «негативне явище», при цьому лише капіталістичній економіці, однак досвід багатьох країн світу свідчить про те, що бюджетний дефіцит, державний кредит і державний борг у допустимих межах не продукують негативних наслідків для економіки [9].

Поява та зростання державного боргу – складне явище, яке в умовах окремої країни має, як правило, власну специфіку. Однак варто зауважити, що сам факт існування боргу ще не дає чіткої оцінки реального фінансово-економічного стану країни та ефективності її фінансової політики, у тому числі боргової. Як показують проведені дослідження, державний борг у багатих країнах між 2007 та 2012 роками збільшився у середньому від 53% ВВП до 80% ВВП. Деякі вчені вважають це серйозною проблемою, яку уряд повинен розв'язувати у короткостроковій перспективі. Проте МВФ запропонував альтернативну позицію, згідно з якою погашення боргу (або «зміцнення даху, коли світить сонце», як висловився Джордж Осборн, міністр фінансів Великобританії) не є найрозумнішим підходом. Попри те що МВФ, надаючи рекомендації, переслідує власну мету, необхідність виваженого підходу до управління державним боргом ніхто заперечити не може. Дійсно, в кожній конкретній ситуації варто чітко розуміти, що краще: «мобілізувати резерви», щоб швидко розрахуватися з кредиторами, чи проводити «виважену політику» поступового погашення заборгованості. Як показує досвід, сподівання не завжди справджуються. Бажання «мобілізувати резерви», як правило, за рахунок збільшення податків, може привести до зростання тіньового сектору економіки, соціальної напруги в країні та зменшення доходів бюджету. У результаті виникне потреба в додаткових запозиченнях. Однак не викликає сумнівів і той факт, що значний за розміром борг країни може привести до негативних наслідків – скорочення заощаджень; витіснення інвестицій запозиченнями; зменшення реальних доходів населення. За умови сталого зростання, зокрема, зовнішнього боргу держава може потрапити не тільки в економічну, а й у політичну залежність від кредитора [9]. Тому в розвинених країнах парламенти встановлюють обмеження для зовнішніх запозичень уряду.

В Україні розмір державного та гарантованого державою боргу розраховується у грошовій формі як непогашена номінальна вартість боргових зобов'язань у валюті кредиту (позики). Стан державного та гарантованого державою боргу визначається у гривнях та доларах США за курсом Національного банку України на останній день звітного періоду та включає операції за цей день. За даними міністерства фінансів [10] станом на 31 грудня 2016 року державний та гарантований державою борг країни становив 1929,76 млрд. грн., або 70,97 млрд. дол. США, у тому числі державний та гарантований державою зовнішній борг – 1240,03 млрд. грн. (64,26% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу), або 45,60 млрд. дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 689,73 млрд. грн. (35,74%), або 25,37 млрд. дол. США. Державний борг Укра-

їни становив 1650,83 млрд. грн. (85,55% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу), або 60,71 млрд. дол. США. Державний зовнішній борг становив 980,19 млрд. грн. (50,79% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу), або 36,05 млрд. дол. США. Державний внутрішній борг становив 670,65 млрд. грн. (34,75% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу), або 24,66 млрд. дол. США. Гарантований державою борг України становив 278,93 млрд. грн. (14,45%), або 10,26 млрд. дол. США., в тому числі гарантований зовнішній борг – 259,84 млрд. грн. (13,47%), або 9,56 млрд. дол. США.; гарантований внутрішній борг – 19,08 млрд. грн. (0,99%), або 0,70 млрд. дол. США. Протягом січня-грудня 2016 року сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилася у гривневому еквіваленті на 357,58 млрд. грн., при цьому у доларовому еквіваленті державний та гарантований державою борг збільшився на 5,47 млрд. дол. США. Попри проведення докапіталізації «Приватбанку» та його перехід у державну власність, проведення капіталізації державних банків та кредитування ФГВФО, потреби у фінансуванні дефіциту бюджету, а також девальвацію національної валюти, за інформациєю міністерства фінансів України [10] зростання державного боргу уповільнилось – за 2016 рік державний борг зріс на 23,7% до 1650,8 млрд. грн., тоді як за 2015 рік зростання державного боргу порівняно з попереднім роком становило 40,8%, у 2014 році – 97,2%. Частка державного зовнішнього боргу у загальній сумі державного боргу на кінець 2016 року становила 59,4%, внутрішнього боргу – 40,6% проти запланованих 64,5% та 35,5% відповідно.

За даними міністерства фінансів [10] основною причиною відхилень від планових показників погашення державного боргу та загальних виплат за державним боргом було неперед'явлення до дострокового погашення ОВДП, номінованих в іноземній валюті, а також менший порівняно з планом випуск короткострокових ОВДП із погашенням у 2016 році. Найбільші за обсягами платежі здійснено з погашення ОВДП 2013 року в сумі 39,3 млрд. грн., ОВДП 2014 року – 24,4 млрд. грн., ОВДП 2011 року – 11,8 млрд. грн., ОВДП 2008 року – 11,4 млрд. грн., ОВДП 2015 року – 8,6 млрд. грн. та позик МБРР у сумі 6,3 млрд. гривень. Питому вагу в обслуговуванні державного внутрішнього боргу протягом 2016 року мали виплати за ОВДП 2014 року в сумі 27,6 млрд. грн., ОВДП 2013 року – 11,5 млрд. грн. та ОВДП 2015 року – 9,8 млрд. гривень. В обслуговуванні державного зовнішнього боргу найбільшу питому вагу мали виплати за ОЗДП 2015 року в сумі 26,8 млрд. гривень.

Хоча за даними міністерства фінансів України на кінець 2016 року дефіцит державного бюджету утримано в межах узгодженого з МВФ,

діловий клімат країни за оцінками організації Європейського співтовариства і розвитку та Світового банку не є позитивним – є претензії до діяльності регуляторних органів, податкової системи, непрозорості рішень, непередбачуваності законодавства. На особливу увагу заслуговує і курс національної валюти України. З одного боку, девальвація національної валюти дає змогу уряду країни розраховуватися за внутрішніми боргами, що дешевшають разом із зниженням курсу гривні, меншими обсягами валютних ресурсів, зокрема, отриманих від міжнародних фінансових організацій; з іншого боку, девальвація гривні суттєво ускладнює обслуговування зовнішніх запозичень.

Основними методами управління державним боргом є [13] конверсія, консолідація, уніфікація, обмін за регресивними співвідношеннями, відстрочка погашення, анулювання боргу, викуп боргу. Конверсія – це зміна дохідності позики. Консолідація – зміна умов позики. Уніфікація позики – це об'єднання кількох позик в одну, чим спрощується управління державним боргом. Уніфікація може проводитися окремо від консолідації або у поєднанні з нею. Відстрочка погашення – перенесення строків виплати боргу. Відрізняється від консолідації тим, що під час відстрочки не лише переносяться строки погашення, а й припиняється виплата відсоткових доходів. Реструктуризація боргу являє собою використання зазначених способів анулювання боргу в комплексі або частково. Анулювання державного боргу – це заходи, внаслідок яких країна повністю відмовляється від своїх боргових зобов'язань. Останнє може призвести до дефолту, тобто до неможливості держави виконувати свої зобов'язання. У такому разі всі держави-кредитори можуть застосувати до країни-боржника досить жорстокі санкції [4]. Хоча багато вчених наголошують на позитивних наслідках дефолту, з цим важко погодитися. По-перше, у міжнародній практиці визнання державою неможливості обслуговування власних боргових зобов'язань негативно позначається на її можливостях виходити на міжнародні ринки запозичень, а також спричиняє значне погіршення ділових очікувань, в тому числі потенційних зовнішніх інвесторів, зниження суверенних кредитних рейтингів та втрату ділової репутації. Така ситуація означає додаткове збільшення дефіциту іноземної валюти на внутрішньому ринку, та, як наслідок, девальвацію національної валюти. По-друге, позитивні наслідки від оголошення суверенного дефолту (серед яких скорочення витрат на обслуговування боргу та поява стимулюючого фактору до проведення реформування економіки, в тому числі шокового) здатні проявлятися лише в довгостроковій перспективі. Проблема управління державним боргом полягає в забезпеченні платоспроможності країни [4].

За даними міністерства фінансів [10] відповідно до Закону України «Про Державний бюджет

України на 2017 рік» граничний рівень державного боргу визначено в обсязі 1 716 630,2 млн. гривень. За попередніми розрахунками на кінець 2017 року питома вага державного боргу в іноземній валюті може становити 71,1% та в національній валюті – 28,9%. Зрозуміло, що таке співвідношення може змінюватися залежно, зокрема, від рівня девальвації національної валюти, виду запозичень, кон'юнктури фінансового ринку. Загальні виплати за державним боргом, що мають бути здійснені у 2017 році за рахунок коштів державного бюджету, оцінюються на рівні 240 897,4 млн. грн., з яких 70,0%, або 168698,6 млн. грн. – виплати за внутрішнім боргом та 30,0%, або 72198,8 млн. грн., становлять виплати за зовнішнім боргом. У 2017 році обсяг платежів із погашення державного боргу заплановано в обсязі 129 559,0 млн. грн., з яких 98 621,0 млн. грн., або 76,1%, становлять зобов'язання за внутрішнім боргом, а 30 938,0 млн. грн., або 23,9%, – зобов'язання за зовнішнім боргом, з яких погашення зобов'язань перед МВФ – 16 836,4 млн. грн., перед МБРР – 7304,8 млн. грн., перед ЄБРР – 3251,8 млн. гривень. Обсяг платежів з обслуговування державного боргу на 2017 рік прогнозується в сумі 111 338,4 млн. гривень. На внутрішньому ринку буде здійснено запозичень на суму близько 103 907,2 млн. грн., або 54,5% загальної суми запозичень. На зовнішніх ринках з урахуванням запозичень за спеціальним фондом Державного бюджету України – 86 890,0 млн. грн., або 45,5%. Станом на 31 грудня 2017 року частка державного зовнішнього боргу орієнтовно становитиме 66,3% обсягу державного боргу, а державного внутрішнього боргу – 33,7%. При цьому питома вага довгострокових боргових інструментів становитиме 64,1%, середньострокових – 34,8%, короткострокових – 1,1%. Найбільші за обсягами платежі з погашення державного боргу у 2017 році передбачено за облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП) 2013 року в сумі 29 068,1 млн. грн., ОВДП 2016 року в сумі 24 702,5 млн. грн., ОВДП 2014 та 2012 років у сумі 10 935,0 млн. грн. та 9212,9 млн. грн. відповідно. Найбільшу питому вагу в обслуговуванні державного внутрішнього боргу протягом 2017 року матимуть виплати за ОВДП 2014 року в сумі 23 641,7 млн. грн. та ОВДП 2016 року в сумі 12 204,5 млн. гривень. В обслуговуванні державного зовнішнього боргу у вказаному періоді найбільшу питому вагу матимуть виплати за ОЗДП 2015 року в сумі 28 615,3 млн. грн., за кредитами МВФ у сумі 3375,4 млн. грн. та за кредитами МБРР у сумі 2678,9 млн. гривень.

В Україні, за твердженням уряду, виконуються «поради» МВФ. Однак існує думка, що ці рекомендації, хоч і ефективні, не є раціональними. Якщо для прикладу розглянути розвиток економік деяких європейських країн, які ще недавно будували соціалізм, то можна побачити

(таблиця 1), що успіху вже в перші роки (за даними [12]) вони досягли не за рахунок «сліпого» виконання приписів МВФ, а за рахунок продукування раціональних управлінських рішень. Для наочності до вибірки включено Росію. Вхідження України до світової фінансової системи потребує вдосконалення механізмів міжнародного співробітництва, в основі яких мають бути національні економічні інтереси та соціальні пріоритети. При цьому важливим залишається питання не тільки обґрунтування оптимальної потреби у зовнішніх запозиченнях, а й визначення умов та пріоритетних сфер їх раціонального використання.

Таблиця 1
Приріст реального ВВП, у% до попереднього року

	1992 рік	1993 рік	1994 рік	1995 рік	1996 рік
Польща	2,6	3,8	5,2	7,0	5,0
Угорщина	-3,1	-0,6	2,9	1,5	1,5
Чехія	-6,4	-0,9	2,6	4,8	5,1
Україна	-10,0	-14,0	-23,0	-11,8	-7,0
Росія	-14,5	-8,7	-12,6	-4,0	-3,0

В Україні неодноразово проголошувалося про необхідність інноваційного розвитку за рахунок ефективного використання ресурсів та залучення саме інвестицій. Однак, на жаль, інвестиційний клімат у країні і досі є несприятливим як для вітчизняного, так і для іноземного інвестора [13].

За прогнозами фінансових аналітиків у період 2015–2025 років Україна може розраховувати на мінімальні обсяги інвестицій [11]. Варто зазначити, що, хоча інвестиційна діяльність в Україні регулюється спеціалізованими законами (зокрема, «Про інвестиційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування», «Про захист іноземних інвестицій в Україні»), представлена в положеннях відповідних кодексів (Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України), розглядається в інших нормативно-правових актах, на практиці необхідність опрацювання великої кількості правових документів є суттєвою перешкодою на шляху до її практичної активізації. У вітчизняному правовому масиві, який має за мету врегулювати діяльність учасників інвестиційного ринку, водночас діють законодавчі та нормативні акти різних рівнів і значення, юридичної сили та правового рангу. Безмежний нормативний масив підзаконних правових актів постійно генерує суперечності та правові колізії. Часто правові акти носять декларативний характер та супроводжуються застереженням: «якщо інше не передбачене законодавством». Бажано було б, щоб усі винятки з відповідної норми були передбачені в тому документі, в якому міститься саме правило. Вартий уваги і той факт, що деякі норми фінансового права, зокрема, з корпоративного управління та діяльності емітентів

цінних паперів, значно перекриваються нормами Цивільного та Господарського кодексів. Замість кодифікації та уніфікації законодавства мова йде про те, що практикуючим юристам і судам прийдеться вибирати, яку ж конкретну норму і з якого закону виконувати [13].

На особливу увагу заслуговує той факт, що в контексті забезпечення фінансової та загальнонаціональної безпеки країни в Україні гостро стоїть проблема не тільки створення правового інвестиційного поля, а й правового захисту національних інтересів, зокрема, у залученні іноземних інвестицій. Низка науковців [11] звертають увагу на негативний вплив залучення іноземних інвестицій для конструктивних перетворень національної економіки. Такі твердження певною мірою можна вважати справедливими з огляду на існування низки особливостей іноземного інвестування, таких як використання національних ресурсів (зокрема, землі) без подальшого фінансування їх відновлення; використання іноземними інвесторами екологічно небезпечних технологій; здатність іноземного інвестора як фінансового донора впливати на політику урядових структур з урахуванням власних інтересів; неузгодженість інтересів іноземних інвесторів із національними інтересами; використання трудового потенціалу країни за цінами нижчими, ніж світові. Заслужовує на увагу і той факт, що іноземний інвестор не зацікавлений у технологічному розвитку конкурента, йому вигідніше перекупити ідею або її носія.

Як показали проведені дослідження, політична й економічна нестабільність в Україні привела до скорочення іноземних інвестицій на фоні збільшення прямих іноземних інвестицій до країн із перехідними економіками [13].

Розуміючи, що створення сприятливого інвестиційного клімату – складний процес, керівництво країни все охочіше вдається до зовнішніх запозичень. При цьому, на жаль, кошти витрачаються настільки нераціонально, що навіть у іноземних партнерів виникають питання. Чого вартий скандал щодо «зникнення» в Генеральній прокуратурі України 2 млн. дол. США, які було надано нашій країні на боротьбу з корупцією [13].

Варто зазначити, що, на жаль, часто під час дискусій про запозичення України некоректно трактують зовнішній борг країни, іноді свідомо «плутаючи» валовий зовнішній борг і державний зовнішній борг. Необхідність формування єдиного понятійного апарату під час розгляду проблеми управління державним боргом в Україні зумовлена, зокрема, ще й тим, що досить часто зустрічаються невідповідності у статистичних даних звітності уряду, в інформації, якою оперують науковці у своїх роботах. Таблиця 2 – це фрагмент таблиці з роботи [13], яка свого часу була складена на основі публічних даних міністерства фінансів України, а таблиця 3 – це таблиця, яка складена зараз.

Суто математично пояснити розбіжності цифр, скажімо, важко, враховуючи, що мова йде про великі суми грошей.

Взагалі ж, не беручи до уваги свідоме спотворення інформації, ситуацію з різними даними у різних джерелах можна пояснити тим, що її автори по-різному розуміють економічну сутність певних понять [9]. Насамперед варто звернути увагу на те, що з наукового погляду важливо розрізняти борг (статичний параметр) – грошову суму, що взята в позику на певний термін на визначених умовах, та заборгованість (динамічний параметр) – грошову суму, що складається із основної суми боргу і нарахованих відсотків. Тобто варто окремо розглядати первинний (основний) борг і непогашений борг. Окрім цього, розрізняють поточний державний борг – грошову суму, що підлягає погашенню в поточному періоді, та капітальний борг – загальну грошову суму (боргу та відсотків), що має бути сплачена за позиками. Також державний борг поділяється на внутрішній та зовнішній. У теорії для цього використовуються різні загальновідомі класифікаційні ознаки, такі як резидентність кредитора; валюта позики; місце запозичення; тип боргового зобов'язання. Варто зазначити, що в Україні питання щодо визначення конкретної ознаки класифікації боргу ще й досі залишається дискусійним [9, 13]. Формально зовнішніми вважаються практично усі позики в іноземній валюті. Найчастіше як основну ознаку класифікації використовують резидентність кредитора (або джерело запозичення). Тобто внутрішній борг – зобов'язання, що виникають перед внутрішніми кредиторами (резидентами); тоді як зовнішній борг – зобов'язання, що виникають перед іноземними кредиторами (нерезидентами). Цей момент заслуговує на особливу увагу, оскільки передба-

чає можливість формальної трансформації внутрішньої позики у зовнішню і навпаки. Окрім цього, державний борг поділяється на прямий (внутрішній та зовнішній) та гарантований (внутрішній та зовнішній). При цьому варто зауважити, що, трактування державного боргу як сукупності прямих зобов'язань уряду перед внутрішньою економікою та зовнішнім сектором дає змогу розглядати лише борг, що визнається урядом і реально до нього належить. Натомість гарантований державний борг не є боргом уряду, а тому згідно з прийнятою методологією, як правило, не враховується до того моменту, поки державні органи не вимушені розпочати виплати з метою його погашення. Таким чином, гарантований державний борг має неоднозначну природу: з одного боку, платежі щодо його обслуговування здійснюються із власних ресурсів позичальників, а з іншого – у разі їх неплатоспроможності може мати місце додаткове фінансове навантаження на державний бюджет. В умовах олігархічної економіки цей аспект є суттєвим [13]. Варто також зазначити, що в Україні фактично є два типи державного боргу – офіційно визнаний та заборгованість, що в його складі не враховується, проте за економічною природою є державною. Офіційно визнаний державний борг – це борг, оформлений кредитними угодами або державними цінними паперами, що передбачає погашення основної суми боргу та виплату відсотків у чітко визначений термін. Другий тип боргу включає невиконані фінансові зобов'язання держави перед суб'єктами економіки. Іншими словами, це прийняті державою зобов'язання без документального оформлення строків їх погашення, які формують заборгованість, що не враховується у складі офіційно визнаної, але є державною за внутрішньою природою та економічним змістом.

Таблиця 2

Державний і гарантований державою борг України за 2011–2015 роки

дата	загальний борг		зовнішній борг		внутрішній борг	
	млн. грн.	млн. дол. США	млн. грн.	млн. дол. США	млн. грн.	млн. дол. США
на 31.12.2011	473 121,6	59 215,7	299 413,9	37 474,5	173 707,7	21 741,2
на 31.12.2012	515 510,6	64 495,3	308 999,8	38 658,8	206 510,7	25 836,4
на 31.12.2013	584 114,1	73 078,2	300 025,4	37 536,0	284 088,7	35 542,2
на 31.12.2014	1 100 564,0	69 794,8	611 697,1	38 792,2	488 866,9	31 002,6
на 31.12.2015	1 571 765,6	65 488,4	1 042 305,1	43 428,2	529 460,6	22 060,2

Таблиця 3

Державний і гарантований державою борг України за 2011–2016 роки

дата	загальний борг		зовнішній борг		внутрішній борг	
	млрд. грн.	млрд. дол. США	млрд. грн.	млрд. дол. США	млрд. грн.	млрд. дол. США
на 31.12.2011	473,19	59,22	299,41	37,47	173,77	21,75
на 31.12.2012	515,51	64,50	309,00	38,66	206,51	25,84
на 31.12.2013	584,79	73,16	300,70	37,62	284,09	35,54
на 31.12.2014	1100,83	69,81	611,97	38,81	488,87	31,00
на 31.12.2015	1572,18	65,51	1042,72	43,45	529,46	22,06
на 01.01.2016	1929,76	70,97	1240,03	45,60	689,73	25,60

Проблемою управління державним боргом є те, що частина українського зовнішнього боргу має короткостроковий характер. Звичайно, чимала частина цих зобов'язань значиться за українськими підприємствами перед їхніми материнськими структурами, більшість яких базується в офшорах. Хоча, напевно, багато з цих боргів буде пролонговано, але тут уже з'являються на порядку денному більш глобальні питання: з одного боку – корупція, з іншого, – довіра до макроекономічної політики держави загалом. Варто також взяти до уваги і значне скорочення золотовалютних резервів країни.

Варто зазначити, що боргова політика країни давно вже не зводиться тільки до пошуку та залучення коштів, яких бракує. Державний борг є одним із важливих інструментів макроекономічної та фіскальної політики держави. Особливо розгляду заслуговує питання соціально-економічних наслідків державного боргу. Науково обґрунтовано [13], що внутрішній борг, як правило, є більш вигідним і менш небезпечним, ніж зовнішній. Варто також зауважити, що, як правило, зовнішні позики надаються за умови виконання певних вимог, які негативно позначаються на національній безпеці країни [14].

Досліджуючи практику внутрішніх запозичень, варто враховувати те, що вони залежать від багатьох факторів – соціальної захищеності населення, довіри громадян до банківської системи. Заяви НБУ та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб про стабільність окремих банків, а потім виведення їх із ринку, переклад матеріальних втрат не на власників, а на вкладників призводять до соціальної напруги, а не економічного зростання [13].

Висновки. Хоча держава у процесі проведення реформ не повинна категорично відмовлятися від запозичення коштів, однак при цьому варто пам'ятати, що, як і будь-який економічний інструмент, позика може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на національну економіку.

Державний борг, його розміри, методи розміщення та погашення прямо чи опосередковано впливають майже на всі процеси економічного життя держави, її фінансову та загальнонаціональну безпеку, тому державний борг може бути як засобом забезпечення стабільності в країні, так і, навпаки, фактором посилення загроз і ризиків. Лише застосування ефективної стратегії управління державним боргом в Україні сприятиме раціональному використанню запозичень і створить необхідні умови для оптимізації боргового навантаження на бюджет. Головним при цьому є мінімізація державного боргу, досягнення оптимального співвідношення між внутрішніми та зовнішніми джерелами фінансування потреб соціально-економічного розвитку країни, що передбачає збільшення власних фінансових ресурсів та поліпшення інвестиційного клімату. Не послаблюючи уваги

до залучення зовнішніх ресурсів, уряд має забезпечити пріоритетність інвестиційних джерел перед кредитними.

Державне запозичення можна розглядати з двох позицій: з одного боку, воно сприяє економічному зростанню країни; з іншого – борг збільшує навантаження на державний бюджет. Тому необхідно знайти оптимальне співвідношення між інвестиціями, економічним зростанням і внутрішніми та зовнішніми запозиченнями. Умови залучення нових позик мають оцінюватися з урахуванням здатності країни їх обслуговувати та ефективно використовувати.

Заслуговує на увагу і той факт, що в Україні можна констатувати низький фінансовий контроль [15] та високий рівень корумпованості влади на фоні низької соціально-правової відповідальності посадовців та «законотворців». Така ситуація об'єктивно обумовлює необхідність ефективного контролю за цільовим використанням державних коштів.

Таким чином, у результаті дослідження розглянуто економічну сутність державного боргу України, проаналізовано його структуру та сучасний стан, виявлено основні проблеми, пов'язані з його управлінням та оптимізацією.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Асадчий Г.В. Структура та динаміка державного боргу України / Г.В. Асадчий // Формування ринкових відносин в Україні. – 2002. – № 2. – С. 59–65.
2. Лісовенко В.В. Державний зовнішній борг України: етапи формування та розвитку / В.В. Лісовенко // Вісник НБУ. – 2000. – № 9. – С. 35–36.
3. Рожко О.Д. Державний борг у забезпеченні економічного зростання / О.Д. Рожко // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 84–85.
4. Юрій С.І. Управління зростанням на основі боргу і України / С.І. Юрій // Журнал європейської економіки. – 2007. – № 1. – С. 6–28.
5. Васишин Р. Методика аналізу державного боргу України / Р. Васишин // Вісник УАДУ. – 2000. – № 1. – С. 79–85.
6. Бондарчук Т.Г. Механізм управління та обслуговування державного боргу / Т.Г. Бондарчук // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 14–19.
7. Вахненко Т. Концептуальні засади управління зовнішнім національним боргом України / Т. Вахненко // Економіка України. – 2007. – № 1. – С. 14–24.
8. Кириченко О.А. Сучасні теорії управління зовнішньою заборгованістю / О.А. Кириченко, В.Д. Кудрицький // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7. – С. 15–28.
9. Терещенко В.Л. Державний борг України: сутність, соціально-економічні наслідки, перспективи оптимізації / В.Л. Терещенко // Економіка і регіон. – 2011. – № 4. – С. 59–62.
10. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.com.ua/>
11. Терещенко В.Л. Інноваційна політика України як основа соціально-економічного розвитку / В.Л. Терещенко // Економіка і регіон. – 2010. – № 2. – С. 207–210.

12. Миргородська Л.О. Фінансові системи зарубіжних країн: навчальний посібник / Л.О. Миргородська. – К.: ЦУЛ, 2008. – 320 с.
13. Терещенко В.Л. Інноваційна політика України як основа соціально-економічного розвитку / В.Л. Терещенко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 10. – С. 866–872.
14. Маханець Л.Л. Зовнішній борг і політичний ризик / Л.Л. Маханець // Фінанси України. – 2000. – № 2. – С. 64–67.
15. Заверуха І. Діяльність вищих органів фінансового контролю у сфері державного боргу / І. Заверуха // Юридична Україна – 2006. – № 12. – С. 31–38.